

2-TOM, 10-SON

TARMOQLARARO KLASTERLAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH
USLUBIYATI

Sharipova Zulayho,
Ma'mun universiteti NTM Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi,
mustaqil tadqiqotchi

Ma'lumki, tarmoqlararo klaster ish faoliyatini baholash vaqt o'tishi bilan uning o'zgarishini tahlil qilish bo'lib hisoblanadi. Tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholash orqali ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi korxonalar samaradorligini aniqlashdan iborat bo'ladi. Tarmoqlararo klaster korxonalar samaradorligi - ishlab chiqarish miqyosidagi iqtisodiyot tamoyilidan strategik iqtisodiyotning kengroq tamoyiliga o'tish bilan tavsiflangan umumiy samaradorlikni aniqlashga xos yondashuv bo'lib, uning asosini klaster shakllanishidagi turli ishtirokchilarni o'zaro yordami tashkil etadi. Ushbu klasterlar samaradorligini baholash bo'yicha turli yondashuvlar mavjud. Xususan, ular samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy ishlarni tahlil qilishda mavjud yondashuvlar xilma-xil yo'nalishlarga ega. Samaradorlik mezoni sifatida baholash ishlab chiqarishning umumiy hajmi, xarajatlarni tejash, innovatsiya darajasi, korxonalar samaradorligi va boshqa ko'rsatkichlar asosida ko'rib chiqiladi [1]. Unda asosan, sotish hajmi, klaster mahsulotlarini eksport qilish hajmi, tadqiqot va ishlab chiqish xarajatlari, patentlar mavjudligi va boshqalar tahlil qilinadi. Shu orqali klaster faoliyatini baholash qiyosiy xususiyatga ega bo'ladi.

Tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholash klaster siyosati asosida amalga oshirilishi lozim. Klasterlarni aniqlash va ularning rivojlanish darajasini baholash klaster siyosati samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan uslubiy jihatlardir [2]. Tarmoqlararo klaster siyosati samaradorligini baholash o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Klaster siyosatining samaradorligini baholash jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi [3]:

- rejalashtirish bosqichi. Baholashning dastlabki bosqichida ishlab chiquvchilar uchun baholash jarayoni maqsadlari, baholash obyektlari, baholash vaqti, baho beruvchi shaxslar, baholashda ishtirok etuvchilar va baholash uchun xarajatlari kabi masalalar ilgari suriladi. Rejalashtirish bosqichida rivojlangan hudud uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan klaster va tanlov o'tkaziladigan mezonlar tanlanadi.

- amalga oshirish bosqichi. Ushbu bosqichni quyidagi kichik bosqichlarga bo'lish mumkin, ya'ni baholash tadbirlarini amalga oshirish va o'qitish kabilardan iborat bo'ladi. Baholash tadbirlarini amalga oshirish doirasida ekspertlar guruhi ishi tashkil etiladi,

2-TOM, 10-SON

shuningdek unda zarur hisob-kitoblar, so'rovlar, intervyular o'tkaziladi va tahlilning boshqa usullari qo'llaniladi. Baholash tadbirlari tugagandan so'ng, mutaxassislar olingan ma'lumotlarni qayta ishlaydilar, tizimlashtiradilar va baholash natijalarini umumlashtiradilar. O'qitish orqali tavsiyalarni ishlab chiqishni o'z ichiga olgan kichik bosqich zarur choralarni muvofiqlashtirish va ularni amalga oshirish bevosita klaster dasturlari samaradorligini oshiradi.

- tugatish bosqichi. Ushbu bosqich doirasida amalga oshirilgan baholash tadbirlari, baholash natijalari va keyingi rivojlanish rejalari to'g'risida tahliliy ma'lumotnoma yoki hisobot yozilishini ko'zda tutadi. Amalga oshirilgan ishlar to'g'risidagi ma'lumotlarni ommaviy axborot vositalari yordamida manfaatdor tomonlar guruhi va jamoatchilikka yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shular bilan bir qatorda, tarmoqlararo klasterlar sifatini baholash quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi:

- nazorat punktlarini o'rnatish va olingan klasterlarni tekshirish;
- modelga yangi o'zgaruvchilarni qo'shish orqali klasterlar barqarorligini aniqlash;
- turli usullardan foydalangan holda klasterlarni yaratish va taqqoslash;
- ko'p sonli obyektlardan namuna asosida klasterlarni yaratish va o'zaro taqqoslash.

Biroq, tarmoqlararo klasterlar tarkibida turli klaster usullarini yaratishi muhim masala bo'lib, bu odatiy holat bo'lib hisoblanadi. Bu esa o'xshash klasterlarni yaratishning to'g'riligini ko'rsatadi.

Fikrimizcha, tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholash uslubiyati quyidagi mezonlar orqali baholanadi (1-jadval).

1-jadval. Tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholash mezonlari¹

Baholash mezonlari	Mezonlarga ta'sir qiluvchi omillar	Baholash metodologiyasi
<i>Raqobatbardosh korxonalarni mavjudligi</i>		
korxonani rivojlantirish salohiyati	ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish	mahsulotlar yoki xizmatlar hajmini baholash

¹ Manba: Muallif ishlanmasi.

2-TOM, 10-SON

klaster korxonalarining ta'siri	ichki bozor ulushi	mahsulot yoki xizmatlar hajmi hisob-kitobini baholash
klaster korxonalarini imidji	ishbilarmonlik faollik darajasi	ekspert baholash
<i>Innovatsion loyihalarni amalga oshirish</i>		
tarmoqlarning innovatsiya darajasi	yangiliklar sonining ko'payishi va yangi texnologiyani joriy etish	mablag'larni ko'paytirish va innovatsiyalar miqdorini ekspert baholash
yangi texnologiyalarni tijoratlashtirish	yangi texnologiyalarni tijoratlashtirish resurslari	infratuzilma mavjudligini baholash
<i>Iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'sishi</i>		
ishlar yoki xizmatlar hajmi	klaster korxonalarida ish yoki xizmatlar hajmi ulushini o'sishi	korxonada salohiyatini oshirish mumkinligini aniqlash
band bo'lganlar soni	band bo'lganlar sonining bandlar umumiy sonidagi ulushini o'sishi	korxonada band bo'lganlar sonining o'sish koeffitsientini hisoblash
asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi	asosiy fondlarni yangilash	korxonalar mablag'lari hajmini baholash
<i>Klaster ishtirokchilari o'rtasida aloqalar va ta'sirlarni mavjudligi</i>		
hamkorlik darajasi	klaster korxonalarini kooperatsiya darajasiga erishish qobiliyati	ishtirokchilar o'rtasida kooperatsiya darajasini oshirishga ta'sirini aniqlash

2-TOM, 10-SON

boshqaruvning yangi darajasiga erishish	rahbarlarni yuqori boshqaruv darajasiga erishish qobiliyati	ekspert baholash
<i>Klaster ishtirokchilarining geografik yaqinligi, klaster a'zolari va ularning sonini to'g'ri tanlash</i>		
klaster ishtirokchilarining geografik yaqinligi	klaster ishtirokchilarining hududiy joylashuvi	klaster ishtirokchilarining joylashuvi yaqinligini baholash
klaster a'zolari sonini to'g'ri tanlash	maksimal ulushga ega bo'lgan korxonalarni tanlash	korxonani ulushini baholash

Ushbu jadvalga asosan, tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholashda raqobatbardosh korxonalarining mavjudligi, innovatsion loyihalarni amalga oshirish, iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'sishi, klaster ishtirokchilari o'rtasida aloqalar va ta'sirlar, klaster ishtirokchilarining geografik yaqinligi, klaster a'zolari va ularning sonini to'g'ri tanlash kabi mezonlar alohida e'tiborga olinishi lozim.

Umuman olganda, klaster siyosatini amalga oshirish natijasida tarmoqlararo klasterlar samaradorligini baholash uslubiyati tadqiq qilinadi. Bu esa klaster samaradorligini baholashni amalga oshirishda mavjud bosqichlarga muvofiq integratsiya aloqalarini samarali tashkil etishga imkon beradi. Natijada, klasterlarni yaratish samaradorligi baholanadi va tarmoqlararo klaster tashabbuslarini amalga oshiriladi. Shu orqali klaster tuzilmasida bir-biriga yaqin bo'lgan turli yo'nalishdagi korxonalariga biznesni rivojlantirish uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Морозова Е.В. Методический подход к оценке эффективности деятельности участников пространственного кластера. // Вопросы экономики и права, 2019, №1 (127). - с. 57.
2. Костенко О.В. Оценка развития кластеров: цели, объекты и критерии. // Вестник евразийской науки, 2023. Т.15, №6. - с. 3.

2-TOM, 10-SON

3. Miles I. Cunningham P. Smart Innovation: A Practical Guide to Evaluating Innovation Programmes. Brussels: European Commission (DG Enterprise), 2006. URL: ftp://ftp.cordis.lu/pub/innovation-policy/studies/sar1_smartinnovation_master2.pdf

